

**Експліцитна, імпліцитна та релятивна конотації у німецькій
фразеології**

У статті автор спробував теоретично осмислити і термінологічно впорядкувати проблеми різних типів конотації у семантичній структурі фразеологічних одиниць. Вибірково проаналізовано фразеологічні одиниці сучасної німецької мови із експліцитно лексемними, імпліцитно семантичними та релятивними конотаціями, їх вживання у певних публіцистичних текстах німецькомовної преси.

Ключові слова: *конотація фразеологічної одиниці, експліцитна та імпліцитна техніки, експліцитно лексемна конотація, імпліцитне вираження конотації, релятивна конотація.*

В статье автор попытался теоретически осмыслить и терминологически упорядочить проблемы различных типов коннотации в семантической структуре фразеологических единиц. Выборочно проанализированы фразеологические единицы современного немецкого языка с э эксплицитно лексемными, имплицитно семантическими и релятивными коннотациями, их употребление в определенных публицистических текстах немецкоязычной прессы.

Ключевые слова: *коннотация фразеологической единицы, эксплицитная и имплицитная техники, эксплицитно лексемная*

коннотация, имплицитное выражение коннотации, релятивная коннотация.

The article deals with the problem of theoretical comprehension and terminological arrangement of different connotation types in semantic structure of phraseological units. The role of connotation in the meaning of phraseological units is very important. Many scholars discussed this problem, but nowadays there isn't unanimous opinion to the definition of this term. We put our meaning of the term "connotation of phraseological units" – as one of the macrocomponent of semantic structure of this language sign which includes emotively-evaluative, expressive and functionally stylistic constituents and bears the load of associative and image-bearing information with partly cultural and national peculiarities. Thanks to the connotation, phraseological units are able to serve as expressive means of the phraseological system of the language.

In our study we investigated some phraseological units with explicit, implicit and relative connotation and their usage in the modern German media language. We selected three groups of phraseological units with these types of connotation and analyzed them on different lexicographical sources and German newspaper articles.

The explicit connotation is expressed by the transparent lexical component which includes the phraseological unit and this component has some positive or negative connotation degree. We can receive the information about implicit connotation of phraseological unit from its content or from the text usage. To the phraseological units with relative connotation we refer partly explicit lexical and implicit semantic types without transparent lexical constituent which could show the connotation of the phraseological unit.

Key-words: *phraseological units, explicit and implicit techniques, explicit lexeme connotation, implicit expressing of connotation, relative connotation*

Вступ. На сьогодні сфера фразеології охоплює широке поле різноманітних досліджень, проте одностайної думки щодо визначення

основного поняття немає. У нашій статті ми спробуємо теоретично осмислити та термінологічно впорядкувати базові поняття сфери фразеології, особливу увагу ми приділяємо проблемі різних типів конотації у семантичній структурі фразеологічних одиниць. Актуальність статті зумовлена необхідністю поглибленого вивчення типів конотації, через запропоновані експліцитні та імпліцитні техніки визначення актуального значення ФО. Наша мета розглянути не тільки теоретично, але й вибірково перевірити застосування ФО в емпіричних текстових прикладах. Результати дослідження можуть слугувати базою для подальшого дослідження категорій конотативного забарвлення ФО сучасної німецької мови.

Стан дослідження проблеми. Щодо дефініції базових понять дослідження, то ми поділяємо думку Я.А. Барана про те, що «Фразеологізм — це віртуальний знак мови на зразок словосполучення і речення, з повним або частковим переосмисленням компонентів, призначення якого — вираження номінативно-експресивної функції» [1, с. 77]. Фразеологізми як одиниці мови найбільше призначені для вираження емоцій, тобто їх базовою рисою є емотивність. Фразеологічна складова лексичної системи являє собою більшу градацію вираження емотивності порівняно з лексикою. Таким чином, фразеологізми здатні точніше ніж слова передавати шкалу почуттів людини [6].

Щодо обсягу поняття «конотація», традиційно виділяють широке, середнє та вузьке розуміння цього терміну. Представники широкого розуміння цього поняття (Є. Шендельс) трактують його як сумарну інформацію, яку містить форма поза своїм денотативним змістом. В. Шаховський розуміє під цією конотацією у вузькому значенні частину емотивності. О. Кунін, В. Телія трактують дане поняття як емотивний та функціонально-семантичний компоненти значення. В. Телія відносить до основних компонентів конотації: оцінний, асоціативно-образний,

емотивний та функціонально-стилістичний компоненти. На відміну від неї, О. Кунін включає до складу конотації окрім уже названих компонентів – експресивний. [5, с. 72]

Ми пропонуємо своє розуміння терміну **конотація фразеологічної одиниці** – як одного із макрокомпонентів семантичної структури цього мовного знаку, що включає у себе оцінну, емотивну, експресивну і функціонально-стилістичну складові та несе навантаження асоціативно-образною інформацією із частково культурно-національною специфікою.

Розглядаючи експліцитну та імпліцитну конотації, на наш погляд, варто звернутися до запропонованої Д. Добровольським та А. Барановим експліцитної та імпліцитної техніки. Суть першої полягає в явній вказівці в моделі значення на той компонент плану змісту, який безпосередньо співвідноситься з внутрішньою формою ідіоми. Експліцитність забезпечується використанням спеціального семантичного оператора, значення якого можна визначити за допомогою зіставлення актуального значення ідіоми та її образної складової. Наприклад, використання операторів типу «що описується / осмислюється як» можливе за рахунок мінімального зв'язку між актуальним значенням і образом, навіть якщо образ живий і добре відчувається носіями мови (*Alte Liebe rostet nicht* – любов осмислюється як невідкладне часу почуття.) Ці оператори автори умовно називають дескриптивними. Вони дозволяють вводити в тлумачення образну складову найпростішим і в певному сенсі нейтральним способом, у такому випадку образний компонент буде чітко протиставлений експлікації актуального значення. Наприклад: *отдать концы (am Kaputtgehen sein)* – загинути, що осмислиться як розірвання контактів із навколишнім світом [2, с. 192- 193]. Отже, кандидатами на роль операторів можуть бути окремі компоненти плану змісту ідіоми або як мінімум двовалентні предикати. Їх валентності можуть заповнюватися актантами, що описують можливий або реальний світ [2, с. 200].

Розглянемо наступне явище – імпліцитність. Образна складова подається імпліцитними способами через тлумачення певних семантично або прагматично обумовлених наслідків метафори, які фіксовані у значенні фразеологізму. Метафоричні наслідки різноманітні і їх вплив на актуальне значення є непередбачуваним. Іншими способами імпліцитної вказівки на внутрішню форму, окрім експлікації наслідків метафори, є, наприклад, перифраза внутрішньої форми (переклад в тлумаченні нестандартного способу вказівки на що-небудь в стандартний спосіб) і використання родових відносин між тлумаченням і внутрішньою формою ідіоми. Приклад перифрази: *etw. an den Fingern abzählen können* - на пальцях можна перерахувати, внутрішня форма вказує на те, що для перерахування чого-небудь досить пальців однієї або двох рук. Те саме значення можна передати більш стандартним чином – ідеєю відмови від використання великих чисел. Приклад родового перефразування у тлумаченні ідіоми *na wagu золота (Goldes wert sein)* поняття «золото» інтерпретується як «цінність» [2, с. 203].

Виклад основного матеріалу. Вищезазначені техніки підходять для тлумачення експліцитності чи імпліцитності актуального значення ФО, щодо їх конотації, ми схильні припускати наступне. Експліцитна конотація виражається у ФО за допомогою прозорих лексичних компонентів, що входять до її складу, які наділені певним ступенем позитивної або негативної емоційності та оцінності на асоціативно-образній основі. Наприклад, такі лексичні одиниці як *gut, Liebe, Glück* та ін.. вважаються емотивно маркованими, оскільки до їх складу крім предметно-логічних сем входять емотивні [5, с. 49]. Виступаючи складовою фразеологічної одиниці вони переносять своє конотативне навантаження на фразеологізм, наприклад: *Ende gut, alles gut* [7; 10]; *aller guten Dinge sind drei* [9; 3; 4]; *j-n abgöttisch lieben ma in*. Цікавим видається компаративний фразеологізм *Liebe ist stark wie der Tod*, оскільки до його складу входять позитивно

конотована лексема *Liebe* та частково негативно конотована (в залежності від національно-культурних особливостей) – *Tod*. У даному випадку ми відштовхуємося не тільки від емотивності компонента *Liebe*, але й від актуального значення ідіоми, за яким ми можемо визначити позитивну вказівку на явище.

Щодо імпліцитної конотації ФО, ми можемо зробити висновок, що для неї характерний незбіг плану вираження з планом змісту, базований на експлікації із метафори або перифрази, вона не включає у себе позитивно конотовану лексему. Інформацію про негативну або позитивну конотацію ФО ми можемо отримати із її змісту або за текстовим вживанням. Так, наприклад, фразеологізми до складу яких входить лексема **Affe**: *ich bin doch nicht dein Affe; einen Affen haben; einen Affen an j-m gefressen haben* – як бачимо семантика цих ФО є різною попри спільний для них компонент, який втрачає своє актуальне значення у їх складі, а отже про конотативне навантаження фразеологізму ми дізнаємося за їх метафоричним значенням.

Проте, трапляються випадки, коли один і той самий фразеологізм трактується різними лексикографічними джерелами по різному. Приклад імпліцитного вираження конотації, який на нашу думку вартий уваги через неоднозначне трактування – це ФО *da(s) ist ja allerhand!* Це вигукова фраза, яка є яскравим засобом емоційно-експресивного вираження. Лексикографічні джерела – «Немецко-русский фразеологический словарь» Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин та «Німецько-український фразеологічний словник» В. І. Гавриць, О. П. Пророченко – подають визначення «Здорово! Чудово! фам. Ось це клас!»; «DUDEN. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten» – *Ausruf der Entrüstung*. Як бачимо, лексикографічна кодифікація є суперечливою, що ускладнює можливість визначити конотативну належність ФО. Щоб перевірити реальну актуалізацію значення, а отже і конотативне навантаження, потрібно звернутися до текстової перевірки. Для аналізу ми використовували

онлайн-видання текстів публіцистичного дискурсу, форуми та інші Інтернет-ресурси. Ми дізналися, що вислів вказує на позначення як негативних так і позитивних якостей із іронічним забарвленням, а отже конотація виникає у певному контексті. Приклад, чорно-білі листівки присвячені концепту «Allerhand» під назвою «*das ist ja allerhand! ...das beweist, dass früher alles besser war - und lustiger!*» [13].

Розглянемо третю групу ФО із релятивною позитивною чи негативною конотацією. Сюди ми вносимо **частково експліцитно лексемно конотовані фразеологізми**. Як відомо, конотація є частиною значення лексичної одиниці, яке накладається або співіснує із денотатом і виражає емоційність, експресивність, оцінність. З цього випливає, що кожне слово наділене певним ступенем конотативного навантаження. До частково експліцитно конотованих ФО ми віднесли ті, до складу яких входять лексеми із менш вираженими вказівками на позитивні чи негативні якості. Наприклад, лексеми *Laune*, *Gold*, *Dank(en)*, *hell*, *klar ma in*. не містять прямої вказівки на якості «*gut*» / «*schön*» *etc*, але їх негативна референтність поза спеціалізованим контекстом є малоїмовірною: ФО *bei Laune sein* (*gut gelaunt, in fröhlicher Stimmung sein*), *j-m. Laune machen* (*j-m. Spaß, Freude machen*) *Gold in der Kehle haben* (*besonders schön singen*) [3, 4, 7, 8].

Так, наприклад ФО *Anklang finden* за словником «DUDEN. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten» означає *mit Zustimmung, mit Beifall aufgenommen werden*, що вказує на позитивну конотованість. Наступні джерела – «Немецко-русский фразеологический словарь» Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин та «Німецько-український фразеологічний словник» В. І. Гаврись, О. П. Пророченко – подають визначення «*знайти співчуття*». Абсолютну більшість у виявлених нами емпіричних текстових прикладах займала дефініція із позитивним конотативним забарвленням (схвалення, підтримка та успіх). Приклад із «*berliner-zeitung.de*» у якому

Йдеться про фільм саудо-арабського режисера Haifaa Al-Mansour «Das Mädchen Wadjda»: «Wir sind sehr stolz über den Film als authentische Repräsentation unseres Landes und unserer Kultur und freuen uns sehr, dass die Themen und die Geschichte des Films beim Publikum auch weit über unsere Grenzen hinaus *Anklang finden*» [11].

Щодо часткових імпліцитно семантично конотованих ФО, свою конотацію вони набувають у текстовій реалізації. Однак провести чіткі межі між імпліцитно семантично конотованими та частково імпліцитно семантично конотованими фразеологізмами майже неможливо. Такі ФО апелюють до механізмів декодування, підтекстів, алюзій, в тому числі, національно-культурного та історичного характеру, саме тому їхнє конотативне забарвлення частіше виражається позитивною або негативною вказівкою. Так, *sich für ein Bein ausreißen* - зі шкіри лізти, з усіх сил пнутися, тобто намагатися вчинити певні дії на благо або на лихо кому-небудь. У статті «Hitzfeld siegte schon mit Bayern und Dortmund» набуває позитивної конотації «...Viele Menschen würden sich wahrscheinlich *ein Bein ausreißen*, um bei diesem Champions-League-Finale live dabei zu sein...» [12].

Висновки. Отже, ми спробували осмислити і термінологічно впорядкувати проблеми експліцитної, імпліцитної та релятивної конотації у семантичній структурі фразеологічних одиниць. Експліцитна конотація виражається у ФО за допомогою прозорих лексичних компонентів, що входять до її складу, які наділені певним ступенем позитивної або негативної емоційності та оцінності на асоціативно-образній основі. Для імпліцитної конотації характерний незбіг плану вираження з планом змісту, базований на експлікації із метафори або перифрази, вона не включає у себе позитивно конотовану лексему, інформацію ми отримуємо із її змісту або за текстовим вживанням. До ФО із релятивною конотацією ми відносимо частково експліцитно лексемо конотовані та частково

імпліцитно семантично конотовані фразеологізми, у яких відсутня чітка вказівка на позначення позитивного чи негативного стану. Інформацію про їх референтність ми отримуємо за спеціалізованим контекстом.

Список використаних теоретичних та лексикографічних джерел:

1. Баран Я.А. Фразеологія у системі мови. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – 176 с.
2. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Аспекты теории фразеологии / Анатолий Николаевич Баранов, Дмитрий Олегович Добровольский. – Москва: Знак, 2008. – 565с.
3. Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь. – М.: «Русский язык», 1975. – 656с.
4. Гаврись В.І., Пророченко О.П. Німецько-український фразеологічний словник . – К.: Радянська школа, 1981. – Т. I, II
5. Гамзюк М.В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови) : [монографія] / Микола Васильович Гамзюк. — К. : КДЛУ, 2000. — 256 с.
6. Гамзюк М.В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії) // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук . – Київ – 2001.
7. Кудіна О. Ф., Пророченко О. П. «Перлини народної мудрості. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів». – Вінниця: Нова книга, 2005 – 320с.
8. Duden - Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten / Wörterbuch der deutschen Idiomatik / hrsg. und bearb. von Günter Drosdowski und Scholze-Stubenrecht. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 1992 – 864.

9. Elke Gerr «4000 Sprichwörter und Zitate» . – Berlin und München: Druckhaus Langenscheidt, 2001 – 320.

10. Gabriele und Gerd Jockel «Zitate & Sprichwörter» - Leonberg: Garant Verlag GmbH, 2007 – 192.

Джерела ілюстративного матеріалу та інтернет-ресурси:

11. <http://www.berliner-zeitung.de/leute/-wadjda--fuer-saudi-arabien-im-oscar-rennen,10808336,24307126.html>

12. <http://www.berliner-zeitung.de/sport/hitzfeld-siegte-schon-mit-bayern-und-dortmund,10808794,22822834.html>

13. <http://www.moderntimes.de/unternehmen/news/news-detail/article/das-ist-ja-allerhand/>